

Péntek Imre

Két kortárs festő az ábrázolás határmezsgyéin

Feledy Balázs Gerzson Pálról és Novotny Tihamér Aknay Jánosról írott monográfiájáról

A képzőművészeti életnek szerves része a kiadványozás. A vékonyka katalógus épp úgy, mint a vastag, életműveket összegző album. A kiállítás időszaka múltán gyakran ez a kötet lesz a maradandóság záloga. Az itt szereplő kisebb-nagyobb tanulmányok, emlékezesek, életrajzi adalékok szervesen kiegészítik, értékelik, elhelyezik a nagy kontextusban a több fázisban kibontakozó pályaképet. A rendszerváltás utáni majd harminc évvel számos kedvező és kedvezőtlen hatást értünk meg. A monopolhelyzetek eltűntek, a kiadói tevékenységnek alig van korlátja. Ám mégis, ez a terület sínylette meg legjobban a pénz, az anyagiak hiányát. Hiszen a képekkel, pláne színes képekkel teli könyv nem olcsó mulatság. Igaz, a nagy múzeumok, kiállítóhelyek többnyire megkapják a szükséges összegeket, de a kisebb intézményeknek, kiadóknak kevesebb pénz jut. Így a műhelyek száma nőtt, sőt, az irodalmi kiadók is jelentetnek meg albumokat – ami helyes törekvés –, de a pályázati támogatások mellé kell még tenni, hogy az a vágyott kiadvány – megfelelő színvonalon – elhagyhassa a nyomdát, és kellő propagandával a piacra kerüljön. Igaz, sokat segített a helyi – a városi, megyei – mecénatúra, végül az a bizonyos képzőművészeti kiadvány csak összefogással, több forrásból táplálkozva, juthat a szélesebb nyilvánosság elé.

Ilyesmik jártak az eszembe, amikor két kötet került a kezembe. Azért is érdekesek, mert nem oly régen indultak kiadók, az egyik, a Hungart Egyesület 2007-től működik, a másik az MMA Vigadó Galériája 2014-től. S az is érdekes: mindkét művész az absztrakt, félabsztrakt határán alkot, s erősen kötődik egy faluhoz-városhoz, annak milijójához. Gerzson Pál Szigliget és a Balaton látványából merítette motívumait, míg Aknay János Szentendre építészeti (festői) hagyományából, a kínálkozó látvány mai értelmezéséből. S mindkét festészetben kiemelt szerepet játszik a fecske, mint ihlető, inspiráló formaelem.

Feledy Balázs, a vigadóbeli Gerzson-émlékkiállítás kurátora és a katalógus szerkesztője remek munkát végzett. Egy nagyon adekvát képanyagot mutatott be, az életmű jellegzetes vonulatait érzékeltetve, és megszólaltatta a művész barátait, tisztelőit és tanítványait. (Csak az érdekesség, a párhuzamok kedvéért: Aknay János is tanított.) Sajátos kavalkád, olyan, mint egy hangverseny: ki-ki a magáét mondja, ám a szólások egybeolvadnak, s ebből kiviláglik az ember és művész megragadó alakja.

Feledy Balázs a következőket írja bevezetőjében: „ Gerzson sohasem kedvelte a tematikus, konkrét programfestészetet. Igazi formakutató, formaelemző, analízáló

festő lett, képessé vált arra, amire kevesek, hogy szubjektív, lírai strukturalizmus hatotta át képeit. Tudjuk, hogy festészetében döntő tényező volt a természet, de sosem volt lefestő művész, hanem olyan alkotó, aki megfesti a saját vízióját, saját, teljességgel belülről táplálkozó, már-már panteisztikus természetszemléletét, s tudatos a szó: eszméletét.” Ennek a színes, kavargó, természeti ihletettségek elkötelezettje volt, ugyanakkor el is tudott szakadni a látványok kínálta naturalizmustól, és szerves, önmagából építkező, saját logikát követő motívumok rendszerét alkotta meg. S ehhez kellett a „gerzsoni kolorit”. Antal Pál találó sorokat írt erről a *Gerzson szeme* című visszatekintésében. „A szavakkal leírhatatlant ábrákká transzponálja / finom és könnyed eleganciával, különös, gerzsoni kolorittal.” A festő az impresszionistákig ment vissza, Manet, Monet és Pissarro színvilágáig, a foltszerűen felépített felületekig. Kevés olyan festő van, aki ilyen gonddal, változatossággal alakította ki képeinek háttérét. Hátterei szinte megelőlegezik a művet, intonálják, sugallják, árnyalatokkal „bejártsszák” a fő hangsúlyokat. A hangulatokat keltő, élményszerű kiképzés ma is megszólítja a nézőt, felkészíti az absztrakt (de)formák kompozícióira.

Említettem már a fecskéket. Gerzson László ír emléksoraiban arról, hogy bátyja sokat küszködött a fecskék-sorozatának kialakításakor. Míg egy bécsi útja során meglátott egy esővel áztatott, fekete gépkocsit, annak különös valóját. Valóban, fekete-sorozata egyik legpazarabb leleménye. (Az albumban négy kép is idézi ezek darabjait.) Gerzson a „fecskeség” jelenségét kutatta, ezt a villanó, könnyed feketeiséget akarta vásznán rögzíteni. A találó, ívelt formák, foltok, halmozódások könnyedén lebegnek, csoportosulnak, szétválnak, és a jelek, alakzatok, a fekete ecsetnyomok égi metaforákká magasztosulnak. A festői „transzplantáció” tökéletesen sikerült, a rózsaszínes alapú, megoldozott háttér közreműködésével.

Hosszúra nyúlt, főiskolai tanári pályája nyomán több tanítványa is felidézte emlékeit. Cserna Tamás azt a pillanatot, amikor – egy alkalommal – nem sikerült a kép, s a spaklival felhasította a vásznat. A mester haragja térítette jobb belátásra. Más alkalommal, az idős alkotó fiatalabb tanítványát kérte fel, hogy segítsen befejezni – elkezdett képét. „Egyszerre láthattam a játékos alkotót és a tépelődő embert benne, és ahogy ezek a minőségek átcsúsznak egymásba” – fejezi be az emlékezetes epizódot. Szegedi Csaba, egyik tanítványa – aki ma tanít is – a következőket eleveníti fel: „Szemtanúi lehettünk legjobb festői korszakának, Gerzson mester ekkor festette nagy, antropomorf tájait, túl volt már a hetvenes évek absztrakcióin, a Majális a rektori tárgyalóban függött. Festészete magában olvasztotta a klasszikus francia avantgárd és a honi modernizmus tanulságait... és ebből a huszadik századi magyar piktúra egyik legsajátosabb nyelvezetét alakította ki.” Számos élvezetes epizód, találkozás, tárlatvezetés bontakozik ki az emlékezők írásaiból. A szerkesztőt elsősorban az emlékezés szándéka vezérelte, ez tükröződik a képanyagban is. Az album egyik oldalán találtam az *Öregkor* című képet, s alatta Katona Szabó Erzsébet mesz-

szire tekintő mondatait, egy gödöllői kiállításának epizódjait felidézve: „Elöttem az esemény fotói: a megnyitó nagyszámú és vidám közönsége, és a képek a falon, az egyik műsorozat csupa napsütés, a hazai táj szinkavalkádja, dombok, vizek körforgásban... Ha a másik falat szemléljük, égi madarakká válunk, talán fecskék leszünk, és elrepülünk távoli földrészek felé. E művek az elvágyódás képei is lehetnének, de a felfedező ember életerejét sugározzák, a kutató dinamizmusát, aki merészen lép az ismeretlen felé vezető útra.”

Az album – és a kiállítás a Vigadóban – méltóképpen idézi fel a Mester alakját, működését, pályáját és legszebb képeinek kolorittól kavargó esszenciáját. Az emlékidézés főhajtás az akadémia egy eltávozott, jeles tagja előtt is.

A Vajda Lajos Stúdióról sokat írtak már. Tanúi lehettünk annak a folyamatnak, hogy miként lett egy korábban üldözött, részben amatőrökből, autodidaktákból toborzódott csoport meghatározó jelenséggé képzőművészeti életünkben. A „vajdások” a szentendrei művészeti hagyományokra, Vajda Lajos és Korniss Dezső, valamint Bálint Endre életművére, az Európai Iskola törekvéseire, valamint a város épületegyüttesének máig ható élményére, inspirációjára támaszkodtak a hetvenes évektől, vagyis megalakulásuktól. A posztszürrealizmus és konstruktív elgondolások jegyében indult társaság egyik alapító tagja Aknay János volt. Mégis, az ember kíváncsivá válik: miként lett az egykori alapítóból már ismert, Kossuth-díjas művész? Miként sikerült neki kitörnie ebből a szentendrei „zárványból”,

amelynek megítélése – *A magyar képzőművészet a 20. században* című kötetben, András Gábor megítélésében – nem túl hízelgőre sikeredett. Ezt olvashatjuk az 1999-es kiadású kötetben: „a „vajdások” művészek túlnyomó többsége olyan autodidakta, akinek produkcióját egészen a nyolcvanas évekig nem vette komolyan a professzionális ((hivatalos és avantgárd) művészeti élet”, de a csoport underground-kívülálló magatartása is változatlan maradt. Nem mennék bele ennek a többértelműségnek a felfejtésébe, de nem sok jót olvashatunk ki a talányos sorokból.

Novotny Tihamér volt az egyik művészettörténész, aki kezdettől fogva kiemelt figyelmet szentelt a „vajdásoknak”, köztük Aknay Jánosnak, akiről több alkalommal adott ki könyvet. E mostani kiadvány – *Aknay János* címmel – részben megismétli, részben új felismerésekkel gazdagítja a művésztől alkotott képünket, a H.U.N.G.A.R.T. Egyesület közreműködésének köszönhetően. S talán arra is választ kapunk, miért neki sikerült kitörnie e sajátos zártságból.

A szerző érzékletes képet ad a forrásról, a hetvenes évek benyomásáról, a művész naplójából idézve: „Szentendrén... minden tanultságom gátló tényezőként lépett föl, munkámban akadályozott, úgy éreztem, légüres térben lebegek – írja a fiatal Aknay..., majd így folytatja: „ám azután megnyílt a város. Harmóniáival és diszharmóniáival a hatások tömegét borította rám, s oly mértékben, hogy ma már nem csak otthonomnak, de második születésem helyének tekintem.”

Novotny azután lépésről lépésre végigmegy azokon a – nyugodtan mondhatjuk – stációkon, amelyek nyomán megszületett Aknay János nem könnyen felfogható, bonyolult szín-és formavilága.

Kezdetben elmerült az építészeti díszítő elemek kutatásában, feldolgozásában; Novotny már ebben az időben egy jelentős megfigyelést tesz, amikor ezekről a sík-konstruktivista művekről szól. Aknay: "mintha minden motívumát a talaj síkjára fektetné", s a képek „egy nagy ugrással teljesen elvonttá, absztrakttá válnak.” A trapéz, a háromszög alakú a tetők absztrakt felületekké, az oromfalak „emlékezetvezető lépcsőkké” válnak Aknay képein, ahogy Novotny írja. A *Meseváros* és az *Angyali üdvözet* sorozatokban jelennek meg ezek a motívumok. Itt tűnik fel először az angyal stilizált figurája. A légi felvételszerű képeken szétterül a város, mintha titkait így tudná megmutatni. Ekként születtek meg, ennek a felfogásnak a jegyében, a mérnöki tollrajzok, melyek geometrikus alakzatok pókhálószerűedékét próbálják követni.

De Aknayt már nemcsak a módszer, az eljárás érdekli, amivel képei absztrakttá váltak, hanem az autonóm művészeti alkotás lehetőségei izgatták. A „mérnöki tollrajzok”, az ablakrovások darabjai után megszülettek az „angyalos” képek. Ehhez közrejátszott kislányának, Sáríkának a halála is; a *Ballada S-ről* című szerigráfia – fél-figurális, fél-absztrakt felfogásban – ennek a gyásznak erőteljes, drámai alkotása. Ahogy Novotny írja: „absztrakt angyal születik”. Mi több, „katartikus hatású kulcsművek”, az életmű szempontjából fő művek készülnek ezekben az években. Aknay siprituális fogékonysága személyes tragédiáján át teljeseedik ki, megjelennek a szárnyas-rovásjellegű angyalfigurák, az életmű egyik legfajsúlyosabb vonulata.

A nyolcvanas években találkozhatunk a művész hazájáért, a széttöredezett magyarságért aggódó műveivel (*Hírnök, Angyal érkezik, Unikornis diptichon*). Szintén kiemelkedő ebben a témakörben a *Kis magyar őrangyal* című mű.

Novotny csoportosítani igyekszik az angyal-témájú műveket, bemutatja a rovásos, az „Á” formájú angyalokat. Ezzel kapcsolatban szögezi le: „Alkotómódszerének alfája és ómegája tehát maga a kifejezés. Mert csak a jól sikerült kifejezésben, a hiteles képben realizálódhat a közlés igazságtartalma... Művei, bár sokszor dolgoznak fel egy-egy alaptémát, sohasem ismétlődnek meg.”

A szerző elemzi azt a folyamatot is, melyek révén a festő az angyaloktól eljut az ikonokig. Felhívja a figyelmet arra is, hogy a szférikus angyal Szentendre tetői felett repked, és az alkotó fantáziája révén a társulat újabb angyal-lényekkel gyarapszik. Találkozhatunk rombusz, háromszög alakú, sokszögű angyalokkal, akik a fehér térben jelennek meg a legkülönbözőbb pózokban. (*Lebegő angyalok, I–IV*.) A korona, hegy, a piramis angyalok újabb variációt alkotnak, majd a festő-őr-és védőangyalok következnek. Az angyalok asztrálteste egyre közelebb kerül Szentendréhez; ezek védelmező hatása tűnik elő a sugárkérés, magával ragadó áhítatban. Az aktuális

üzenet egyértelmű, ahogy Novotny írja: „az épületelemek olyan emberi jellemeket, nemzeti érzelmeket, gondolatokat, sorsokat és lelkeket hordoznak magukban... amelyeknek mai szakrális üzenete végtelenbe visszavivő időket idéz.” Utal a kassáki képarchitektúrára, de Aknay tevékenysége nyomán ez a műegyüttes szakrális és szürreális valósággá változik.

Aknay János „szentháromsága” – Novotny szerint – „él, alakul, virul és rezeg.” A síkintarziás, szerkezetes építménydíszletek, másrészt éteri angyal- és emberikonjai, harmadrészt Krisztusai, szentjei, evangéliumi történetei „egy végtelenül gazdag, egyszerre ultramodern és ókonzervatív” formavilágot alkotnak. Műveiről elmondható, hogy egyszerre magyar és egyetemes jellegűek.

Novotny e könyvben rámutatott a kiemelkedő (csúcs)pontokra, a továbbfejlődést elősegítő mozzanatokra, s arra, hogy ez a negyvenhat éve jelenlévő képvilág a kortárs képzőművészet kiemelkedő teljesítménye. S joggal nőtt, emelkedett a „vajdas” minőség fölé.

A kötet csak érinti Aknay utóbbi években kibontakozó törekvéseit. Visszatérését a figuratív ábrázoláshoz. Bár a képanyag végén találkozhatunk ilyen jellegű, szakrális ábrázolással – Krisztus-fejekkel, Szent Naum portréjával, újszövetségi jelenetekkel (Krisztus Pilátus előtt, Jeruzsálem felett) – , ez a fordulat bizonyos értelemben magyarázatra szorul. A kiváló festő találkozott a dunaújvárosi-svédországi műgyűjtő, Matula Péter felhívásával, amely *Jézus élete* címmel hirdetett pályázatot, vagyis 21 idézet megfestését kérte a jelentkezőktől. Az egyik vállalkozó Aknay János lett, aki nemcsak művészi erélyből, hanem szerénységből és alázatból is vizsgázott, amikor nagyszerű festményeit megalkotta. Azóta, vagyis 2012 óta három alkotó, ef Zámbo István, Tábori Csaba és Aknay János kollekciója számos kiállításon szerepelt, nagy sikerrel. Az a bizonyos „újraevangelizáció” ezekben a képekben és a hozzájuk kapcsolódó gyermekrajzpályázatokon eredményesen megvalósult. S Aknay János szerepvállalása maximálisan igazolta a pályázatot hirdető elképzeléseit. S e szokatlan indíttatásnak is köszönhető, hogy a mester érzékletes, modern szemlélettel ábrázolt, mégis a tanítás szellemét igazoló tizenhét képe megszületett.

A Novotny-monográfia egyik megállapításával zárnam Aknay bemutatását: „Nem csoda hát, hogy Aknay János művészetében megszorodtak a kifinomult érzékenységgel tálalt vallásos és szakrális témák: a tiszteletet parancsoló félabsztrakt és ábrázoló jellegű lélekarcú ikonok, valamint a mindig repülni kész, kitárt szárnyú angyalok, amelyek újra visszaköltöztek az Ő világának Szentendrójébe.”

(Feledy Balázs: *Gerzson Pál. Magyar Művészeti Akadémia Kiadó, Budapest, 2017*)
(Novotny Tihamér: *Aknay János. Hungart Kiadó, Budapest, 2016*)